

SÜNİ İNTELEKTİN KÖLGƏSİNDƏ MÜHASİBAT UÇOTUNUN PERSPEKTİVİ

Gülənə BAYRAMOVA*

Xülasə: Bu məqalədə süni intellektin tətbiqi və təşfiqinin mühasibat ixtisasına və müəssisənin maliyyə nəzarətinin major faktoru kimi mühasibat uçotuna təsiri araşdırılır. Süni intellektin tətbiqinin xərclərə qənaət və ən optimal kombinasiyaların qurulmasında önəmi təhlil edilir. Müasir dövrdə əmək bazarının tələblərinə cavab verən rəqabətqabiliyyətli, yüksək analitikliyi ilə seçilən mühasiblərin hazırlanmasında təhsil müəssisələrinin rolu izah edilir.

Dialektik inkişafın əsası yeniliklərə müqavimət göstərməməkdir. Mühasiblər öz kompetensiyalarının formalaşmasını və karyera planlamasını bu zəmində qurmalıdırlar.

Qlobal bilik iqtisadiyyatı bir tərəfdən müəssisələr üçün geniş üfqlər açır, digər tərəfdən kadr hazırlığından tutmuş, empirik tətbiqə qədər bir çox yeni problemlərlə üz-üzə qoyur. Bu dilemməni həll etmək isə zaman tələb edir. Bunun üçün də, təhsil müəssisələri ilə korporasiyalar ortaq və harmonik strategiyalar izləməlidirlər. Süni intellektin təhsilə inteqrasiyası təhsili ənənəvi hədudlarından çox daha irəliyə götürəcəkdir və sosial-iqtisadi resursa çevirəcəkdir. Buna görə də, biznesin bütün sahələri, o cümlədən pedaqoqlar və təhsilçilər ən son texnologiyalardan istifadə və onların imkanlarından maksimum yararlanmaq üçün müvafiq kompetensiyalara yiyələnməlidirlər. Dünyanın aparıcı universitetlərində, Karnegi Mellon Universiteti, Massaçusets Texnologiya İnstitutu, Stenford Universiteti, Kaliforniya Universiteti, Toronto Universiteti, Oksford Universiteti, Tsinghua Universiteti, İllinoys Universiteti, Cənubi Kaliforniya Universiteti, Vaşinqton Universiteti və bir çox digər ali təhsil müəssisələri süni intellekt proqramlarının tədrisini həyata keçirir. Azərbaycanda UNEC-də bakalavriat səviyyəsində "Süni intellekt", "Süni intellekt tədqiqat metodları", magistraturada isə BMDM-də "İqtisadiyyatda süni intellekt sistemləri və biliklərin idarə edilməsi", "Süni intellekt və ekspert sistemləri", UNEC Biznes Məktəbində (MBA) "Dizaynda süni intellekt", "Süni neyron", "Süni intellekt tətbiqləri", "Süni intellektin əsasları", "Phyton və süni intellekt" fənləri yerli və xarici yüksək mütəxəssislər tərəfindən ən son tədris texnologiyaları tətbiq edilərək tədris olunur. Bəzi universitetlərdə "Mühasibat" ixtisası "Kompüter və Maliyyə" ixtisası ilə əvəz edilmişdir.

Süni intellektin mühasibatlıqda və auditdə tətbiqi üçün bu sahələrdə fundamental-metodik zəmində bir sıra problemlər həll edilməsi və "texnoloji yanaşma" aspekti qəbul edilməlidir. Texnoloji tərəqqənin sərhədləri konkret olmadığına görə bu təsir digər sahələrə də inteqrasiya etmiş vəziyyətdədir.

Açar Sözlər: Süni İntellekt, Mühasibat Uçotu, "Ekspert Sistemləri", "Ağıllı Sistemlər"

The Perspective of Accounting in the Shadow of Artificial Intelligence

Abstract: In this article, the impact of the application and promotion of artificial intelligence on the accounting profession and on accounting in the financial control of the enterprise is investigated. The importance of the application of artificial intelligence in cost savings and the establishment of the most optimal combinations is analyzed. role is explained.

The basis of dialectical development is not to resist innovations. Accountants should base their competence formation and career planning on this basis.

The global knowledge economy, on the one hand, opens wide horizons for enterprises, on the other hand, it faces many new problems, from personnel training to empirical application. Solving this dilemma takes time. For this, educational institutions and corporations must have joint and harmonious strategies. The integration of artificial intelligence into education will take education far beyond its traditional limits and turn it into a socio-economic resource. Therefore, all areas of business, including pedagogues and students, must acquire the appropriate competencies to use the latest technologies and make the most of their opportunities. In the world's leading universities, Carnegie Mellon University, Massachusetts Institute of Technology, Stanford University, University of California, University of Toronto, Oxford University, Tsinghua University, University of Illinois, University of Southern California, University of Washington and many other higher education institutions are teaching artificial intelligence programs. "Artificial Intelligence", "Artificial Intelligence Research Methods" at the bachelor's level at UNEC in Azerbaijan, "Artificial Intelligence Systems and Knowledge Management in Economics", "Artificial Intelligence and Expert Systems" at the BMDM at the master's level, "Design in Design" at the UNEC Business School (MBA) Artificial intelligence, "Artificial neuron", "Artificial intelligence applications", "Fundamentals of artificial intelligence", "Phyton and artificial intelligence" subjects are taught by local and foreign high experts using the latest teaching technologies. In some universities, the "Accounting" specialty is "It was replaced by the specialty "Computer and Finance".

For the application of artificial intelligence in accounting and auditing, a number of problems must be solved on a fundamental-methodical basis in these fields, and the "technological approach" aspect should

---

* Müəllim, Bakı Avrasiya Universiteti, "İqtisadiyyat" Kafedrası, bayramova.g.r@gmail.com

not be accepted. Since the boundaries of technological progress are not concrete, this effect has been integrated into other fields.

Key Words: *Artificial Intelligence, Accounting, "Expert Systems", "Smart Systems"*

Giriş

Mühasibat uçotu riyazi hesablamalara əsaslanan sosial elmdir. Ona görə də elm və texnoloji yeniliklərin birbaşa təsir etdiyi sahədir. Müasir dövrdə iqtisadi və texnoloji inkişafın nəticəsi olaraq qloballaşan biznes strukturlarında əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verir və risklərin idarə edilməsinin əhəmiyyəti artır. Bu inkişaf nəticəsində mühasibat uçotunda həm elm kimi, həm də mühasibatpeşəsində ciddi dəyişikliklər baş verir. Müəssisədə maliyyə idarəetməsinin əsas alətidir. Rəşional maliyyə idarəetməsinin əsas qanunu minimal xərclərlə ən optimal kombinasiyaları qurub maksimal fayda əldə etməkdir.

Süni intellekt mühasibat uçotunda dəqiqliyi, səmərəliliyi və qərar qəbul etməyi təkmilləşdirmək üçün getdikcə daha çox istifadə olunur. Mühasibat uçotu və maliyyə mütəxəssisləri indi süni intellekt alqoritmlərinin köməyi ilə məlumatların daxil edilməsi, mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları kimi təkrarlanan prosesləri avtomatlaşdırmaqla diqqətlərini daha çox strateji məsuliyyətlərə yönəldə bilirlər.

1. Süni İntellektin Mühasibat Uçotun Strukturlaşdırılmasında Rolunun Təhlili

Süni intellekt mühasiblərə işlərində effektivliyi yüksəltməyə, informasiya potensialının zənginləşdirilməsinə, müəssisənin maliyyə dəyərini artırmağa yeni imkanlar yaradır. Süni intellektdən istifadə mühasibat uçotu təkamülünün ən son mərhələsi hesab edilir. Süni intellektin mühasibatlıqda tətbiqi mühasiblərin çoxyönlü mütəxəssislərə çevrilməsi tələbi qoyur. Hazırda süni intellekt texnologiyasının mühasibat uçotu sahəsinə tətbiqi ümumi tendensiyadır.

Maliyyə mütəxəssisləri əməliyyat məlumatları, müştərilərin tranzaksiyalarını əks etdirən verilənlər bazası və demoqrafikası kimi mühasibat anlayışlarına əsaslanaraq biznes qərarlarının qəbul edilməsinə kömək etmək üçün süni intellektdən istifadə edirlər. Maliyyə mütəxəssisləri süni intellektdən böyük miqdarda məlumatı qiymətləndirmək, sistem anomaliyalarını tapmaq və sürət və miqyaslılığı təmin edərkən əməliyyatları sadələşdirmək qabiliyyəti üçün istifadə edirlər.

Süni intellektin tətbiqi təsərrüfat subyektlərinə fəaliyyətlərini əks etdirən maliyyə məlumatlarının daxil edilməsi, maliyyə hesabatlarının yaradılması, fakturaların və qəbzlərin verilməsi, vaxt itkisinin aradan qaldırılması və xərclərin azaldılması daxil olmaqla müxtəlif mühasibat uçotu prosedurlarını avtomatlaşdırmağa imkan verir.

Mühasibat sənayesində süni intellekt texnologiyasının ilk dəfə tətbiqi 10 mart 2016-cı ildə olmuşdur. Dörd böyük mühasibat firmasından biri olaraq Deloitte ilk dəfə bu tarixdə süni intellektin elan etdi mühasibat uçotunun gündəlik işinə rəsmi şəkildə daxil edilməsini rəsmi şəkildə elan etdi (Zemankova, 2019).

Mühasibat uçotu sektorunda Şimali Amerika süni intellekt və maşın öyrənmə texnologiyaları üçün əhəmiyyətli bir bazarı təmsil edir. Regional tələbin təmin olunmasında ABŞ flaqmandır. Süni intellekt və maşın öyrənmə texnologiyalarında liderliyi sayəsində ölkənin bütün proqnoz dövrü ərzində qlobal bazarda üstünlük təşkil edəcəyi gözlənilir.

Bundan əlavə, bazarda satıcıların əksəriyyəti ABŞ-da yerləşir və regiona innovasiyalarda təklifdə rəqabət üstünlüyü verir. ABŞ hökuməti süni intellekt, maşın öyrənməsi və təbii dil emalı kimi innovativ texnologiyalardan istifadəni təşviq edir ki, bu da bazar iştirakçılarında bu sahədə bazar paylarını artırmaq üçün bir sıra imkanlar yaradır. ABŞ Əmək Departamenti mühasibatlıq və auditor vəzifələrini ən perspektivli ixtisaslar kimi müəyyən edib və sektorun 2016-2026-cı illər arasında hər il 10% böyüməsini proqnozlaşdırır. Mühasiblərin süni intellektə üstünlük verməsi bazarın genişlənməsini daha da sürətləndirir.

Mühasibat uçotunda süni intellekt bazarınındəyəri 2024-cü ildə 1.56 milyard ABŞ dolları dəyərində qiymətləndirilir və proqnoz dövründə (2024-2029) 33.5% artaraq 2029-cu ilə qədər 6.62 milyard ABŞ dollarına çatacağı gözlənilir.

Mühasibat bazarında süni intellekt yüksək dərəcədə parçalanmışdır və daha böyük bazar seqmenti uğrunda mübarizə aparən bir çox güclü oyunçuları əhatə edir. Əhəmiyyətli bazar payına malik olan bu böyük firmalar öz müştərilərini beynəlxalq miqyasda genişləndirməyə diqqət yetirirlər. Bazar paylarını artırmaq və gəlirliliyi artırmaq üçün onlar yaradıcı ideyalar irəli sürür, biznes əməliyyatları və birləşmələrlə məşğul olurlar. Bu sektorda Google Inc., Microsoft Corp., Xero, Intuit və s. mühüm iştirakçılardır. 2023-cü ilin mart ayında Microsoft, Copilot adlı yeni süni intellekt xüsusiyyətlərini elan etdi. Şirkətin ən məşhur biznes alətləri olan Word, PowerPoint və Excel böyük dil modelinə əsaslanan Copilot texnologiyasını və ya süni intellekt proqram təminatı sinfi olan LLM-ni dəstəkləyəcək.

COVID-19 nəticəsində bütün fintech sənayesi bazarıartan tendensiya göstərdi. Hökumətlər və səlahiyyətli qurumlar pandemiya cavab olaraq rəqəmsal ödənişlərin istifadəsini təşviq etməyə başladılar üçün süni intellektə əsaslanan mühasibat proqramına ehtiyac kəskin şəkildə artdı. Rəqəmsal ödənişlər evdən işləmə tendensiyası, teletibb, telekonfrans, onlayn qida çatdırılması və telebankinq sayəsində daha geniş yayılıb.

Süni intellektin və ya süni intellekt texnologiyalarının sürətli inkişafı insan əməyinin sadə transformasiyasından tutmuş insan həyatının ağır simulyasiyasına qədər dünyanın demək olar ki, hər tərəfinə toxunur. Süni intellekt kompüterin və ya kompüter dəstəkli robot sisteminin öyrənmə, qərar qəbul etmə və problem həllində məlumatı emal etmək və insana bənzər meyvələr istehsal etmək qabiliyyətinə aiddir (PWC, 2018). Mühasibat uçotu mütəxəssisləri gündəlik işlərinin səmərəliliyini və effektivliyini artırmaq üçün avtomatlaşdırma dalğalarını qəbul etdilər (ICAEW, 2018).

Süni intellekt tətbiq etməklə, müəssisələr pul vəsaitlərinin hərəkətini proqnozlaşdırma, maliyyə manipulyasiyalarını aşkarlaya və müflisləşmələri qabaqlaya bilər ki, bu da mühasiblərə problemlər ciddiləşməzdən əvvəl müştərilərə kömək etməyə və xərcləri müvafiq qaydada tənzimləməyə imkan verir. Bundan əlavə, süni intellekt çox güman ki, mühasiblərə ənənəvi maliyyə planlaşdırmasından kənara çıxmağa və biznesin digər mühüm sahələrini öz proqnoz məsləhətlərinə getdikcə daha çox daxil etməyə imkan verəcək.

Müəssisədə baş verən çoxsaylı maliyyə təsərrüfat əməliyyatları öz əksini mühasibat uçotu registrlərində tapır. Jurnal, kartoçkalar, kitablar və s. Kompüterləşmiş mühasibat uçotu sistemi ilə yanaşı hələ də bəzi məlumatlar kağız daşıyıcılarında saxlanılır. Bu da həm qeyri-məhsuldar xərcləri artıran amil hesab edilir, eyni zamanda operativ idarəetmə qarşısında bir əngələ çevrilir və informasiya istifadəçilərinin keyfiyyət kriteriyalarına tam cavab verən məlumatların hazırlanması prosesini çətinləşdirir. Süni intellekt ənənəvi sistemin bu kimi problemlərini yüngülləşdirmək üçün insanlar kimi işləyən və çevik reaksiya verən ağıllı maşınların yaradılmasını nəzərdə tutur. Süni intellekt maliyyə və idarəetmə qərarlarının effektivliyini xeyli artırır. Başqa bir baxımdan, süni intellekt kompüter sisteminin müşahidə edə bilmə qabiliyyətidir və onun təcrübələrindən öyrənir və qərar qəbul edərkən insan zəkasını simulyasiya edir (Ezeribe, 2019).

Ali təhsil müəssisələri rəqəmsal texnologiyalara xas olan imkanlardan tam istifadə etmir. Tədqiqat göstərdi ki, tələbələrin çoxu rəqəmsal vasitələrin dərslərində çeviklik və sərbəstlik təmin etdiyinə inanır, lakin onlardan bəzən istifadə olunur.

Daha yaxşı əhatə etmək üçün universitet öz intellektual aktivləri vasitəsilə akademik liderliyin qurulması prosesini açıq şəkildə idarə etməli və cəmiyyətdə və daha geniş qlobal ali təhsil bazarında rolunu davam etdirmək üçün bu kapitalın dəyərini tanımalıdır.

Süni intellektin imkanları sonsuz deyil. Məsələn, qərar qəbuluna etik davranış çərçivəsində baxılması tələb oluna bilər.

Bu sahədə təkamülün son mərhələsi mühasiblərdən çeviklik üslublarını inkişaf etdirməyi tələb edir. Son illərdə bütün dünyada aparıcı mütəxəssislər, iqtisadi və sosial sahədə alimlər süni intellektin tətbiqi və təsiri ilə bağlı ciddi araşdırmalar aparırlar.

Süni intellekt kompüterin və ya kompüter tərəfindən dəstəklənən robot sisteminin məlumatı emal etmək və öyrənmə, qərar qəbul etmə və problemlərin həllində insanların üzr istəmələrinə bənzəyən nəticələr çıxarmaq qabiliyyətinə aiddir (PWC, 2018).

Süni intellekt texnologiyaları verilənlər bazasının emalında, maliyyə manipulyasiyalarının ortaya çıxarılmasında, normativlərə uyğunluq, performans təhlili, funksional-dəyər təhlili, sistemətiq qiymətləndirmədə və s. məsələlərlə bağlı keyfiyyətin artırılması vasitəsi kimi istifadə edilir. Güclü bir vasitə kimi süni intellekt, insan və biznes problemlərini insan həllərindən daha yaxşı həll etmək üçün istifadə olunan bir metodologiyadır.

Süni intellekt nəinki informasiyanın emalı, eləcə də, qərarvermə mexanizmlərini də insanların əlindən alır. Mühasibat uçotu sənayesi mühasibat sənayesinin kanonik transformasiyası üçün əlverişli hala gəlir (Dongre et al., 2020). Süni intellekt texnologiyalarından istifadə maliyyə manipulyasiyalarında, daxili nəzarət sistemində subyektivlikdən irəli gələn problemlərin praktiki həllini təmin edir. Bəzi Ekspert Sistemləri mühasibat uçotuna əsaslanan qərar proseslərinin təhlili üçün hazırlanmışdır (Stancheva-Todorova, 2018). Ənənəvi uçot sistemində çoxsaylı kitablar, jurnallar, ledçerlərin, pul sənədlərinin işlənməsi və sonradan yoxlanılması həm böyük miqdarda işçi qüvvəsi və maliyyə vəsaiti tələb edir. Uzun müddət davam edən iş yükü zamanı yaranan yorğunluq və səhvlər mühasibat uçotunu təhrif edir. Süni intellektdən istifadə isə bu əməliyyatların fasiləsiz diapazonda ən yüksək keyfiyyətdə və minimal xərclə həyata keçirilməsinə imkan verir. Başlanğıc addım olaraq səhv məlumat sistemə daxil edilməsi halında sistem avtomatik olaraq səhvlər barəsində məlumat verir. Bu da sonradan çoxsaylı məlumatlar toplusu arasında səhv axtarmaq problemindən mühasibləri azad edir. Bir sözlə, süni intellekt ənənəvi mühasibat uçotu və audit işinin ayrılması üsulunu dəyişir, O, həmçinin mühasibat işlərinin yerləşdirilməsini, strukturunu optimallaşdırır və ənənəvi və praktiki iş nümunələrini dəyişir.

Mühasibat uçotunun 2 alt sistemi var: maliyyə və idarəetmə uçotu. Maliyyə uçotu istifadəçiləri etibarlı məlumatlarla təmin etmək üçün mütəxəssislərdən mühasibat uçotu standartlarına və müvafiq qanun və qaydalara uyğun bilik və təcrübəyə malik olmağı tələb edir. İdarəetmə uçotu müəssisədə kompleks məsrəflərin təsnifatı, onların məsuliyyət mərkəzləri üzrə bölgüsü, normativlərin təyin olunması, məhsul və xidmətlərin maya dəyərinin kalkulyasiyası, qeyri-normal zərər və qazancların hesablanması, kənarlaşmaların hesablanması və amillər üzrə təhlili, məsrəflərin azaldılması və dəyər artırılması, pronozlaşma, büdcələşmə və s. funksiyaları yerinə yetirir. Süni intellekt texnologiyaları idarəetmə uçotunun qarşısında duran problemlərin yerinə yetirməsinə kömək etmək üçün gələcək mühiti simulyasiya edir, lakin maliyyə və idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün idarəetmə uçotunu tammetamorfoza edə bilməz. Süni intellekt texnologiyaları bu məsələdə iqtisadi-riyazi proqramlaşdırmanın təkamülünün innovativ nəticəsidir. İdarəetmə sistemlərinin tam avtomatlaşdırılmasını təmin etmək üçün süni intellekt modullarından istifadə vacibdir. “Accenture Consulting” şirkətinin fikrincə, robotlaşdırılmış proseslərin avtomatlaşdırılması maliyyə xidmətləri sahəsində fəaliyyət göstərən şirkətlərə xərclərinə təxminən 80 faiz qənaət etmək imkanı verəcəkdir. Proseslərin robotlaşdırılması (RPA) süni intellektli avtomatlaşdırılmış maşınlarla idarəetmə proseslərində mühasibat uçotunda hədsiz çox olan məlumatların və onların yer aldığı sənədlərin emalı və təhlili kimi təkrarlanan, vaxt aparan tapşırıqları qısa zaman kəsiyində yerinə yetirməyə imkan verir. RPA-nın bir az daha mürəkkəb versiyası İntellektual avtomatlaşdırma (IA)dir. Mühasibat işlərində RPA və intellektual avtomatlaşdırmanın bir çox aplikasiyaları vardır.

PwC 2017 RPA sorğusu göstərdi ki, respondentlərin ən azı 30%-i RPA-nı mühasibat uçotunda, özəlliklə vergi məbləğlərinin hesablanması və bəyannamələrin hazırlanması prosesinə daxil etməyə başlayıb. Avtomatlaşdırılmış proqram təminatı quraşdırıldıqdan sonra robotlar təkrarlanan işləri yerinə yetirmək üçün konfigurasiya edilir və vergi orqanının portalına ərizələrin təqdim edilməsi prosesi avtomatik baş verir.

Boston Consulting Group və MIT Sloan School of Management tərəfindən aparılan araşdırmaya görə, rəhbər işçilərin təxminən 85%-i süni intellektin onların şirkətlərinə rəqabət üstünlüyünü əldə etməyə və ya saxlamağa kömək edəcəyini başa düşürlər (hesabat.az, Mühasibat uçotu və maliyyədə süni intellekt).

2. Uçot Sistemində Süni İntellekt ,“Ağıllı Sistemlər ” və NLP Arasında Əlaqə

Süni intellekt sənayesinin məqsədi insanlar və maşınlar arasında əlaqə yaratmaqdır. O, insan ünsiyyətinin çaşqın və dağınıq təbiətindən irəli gələn əsas problemləri həll edir. Son istifadəçi sənaye sənədlərindən məlumatlar çox vaxt NLP proqramından istifadə etməklə çıxarılır. Mühasibat sənayesi tez-tez idarəetmə təxminləri, maliyyə hesabatları, domen standartları, qaydalar və dəstəkləyici sənədlər kimi mətn sənədləri ilə məşğul olduğundan, NLP texnologiyası müəssisələrə öz anlayışlarını yaxşılaşdırmaq və potensial riskləri azaltmaq üçün məlumat, anlayış və metodologiyalar çıxarmağa kömək edə bilər.

Süni intellekt sahəsində mühüm element olan NLP-dən istifadə edərək müəssisələr məlumatların daxil edilməsi, maliyyə hesabatları, fakturalar və qəbzələr daxil olmaqla müxtəlif mühasibat proseslərini avtomatlaşdırmağa bilirlər. Məsələn, bütün dünyada təşkilatlar mühasibat uçotu fəaliyyətini avtomatlaşdırmaq üçün Botkeeper Inc.-dən mühasibat həlli olan Botkeeper-dən istifadə edirlər. Məlumatların daxil edilməsi, maliyyə hesabatları, hesab-fakturalar və qəbzələr şirkətlərin süni intellekt sahəsinin kritik komponenti olan təbii dil emalından istifadə edərək avtomatlaşdırmağa biləcəyi mühasibat uçotu fəaliyyətlərindən yalnız bəziləridir. Məsələn, bütün dünyada təşkilatlar Botkeeper (Botkeeper Inc.-dən mühasibat həlli) istifadə edərək mühasibat proseslərini avtomatlaşdırmağa bilər. Şirkət 1000 müştərisi üçün 1,2 milyondan çox iş saatını avtomatlaşdırdığını bildirir. Şirkət hesab edir ki, 240 iş saatının avtomatlaşdırılması 9240 dollara qənaət edə bilər. Dünyanın ən güclü dörd mühasibat şirkəti AI əsaslı NLP-ni artıq qəbul edib.

Əks halda şirkətlərin audit yoxlamları və onların yekunlaşdırılması prosedurları həftələrlə davam etməlidir.

Bu gün tədqiqatçılar mühasibat uçotu sahəsində ekspert sistemləri, genetik proqramlaşdırma, neyron şəbəkələr, qeyri-səlis sistemlər və hibrid sistemlər kimi süni intellektüsullarınının tətbiqi imkanlarını ciddi şəkildə araşdırırlar. Ekspert sistemləri süni intellekt tətbiqlərinin alt sinfidir və daha ümumi təsnifatın istifadəsidir. Ekspert sistemlərinin istifadəsi 1990-cı illərdə ortaya çıxdı, lakin sonrakı işlərdə alternativlərlə bağlı fərqli ortaya çıxan terminologiyadan istifadə olunur. Həmin terminologiyada ekspert sistemi, süni intellekt, intellektual sistem, biliyə əsaslanan sistem, ağıllı qərar yardımı, ağıllı qərara dəstək sistemi, ağıllı agent, auditə dəstək sistemi və s.əçar sözlərdən istifadə olunur. 1990-cı illərdə ekspert sistemləri süni intellekt tədqiqatçılarının diqqət mərkəzində idi. 2000-ci illərin əvvəllərində isə "Ekspert Sistemləri" başlıqlı tədqiqatlar kəskinləşməyə tendensiyası göstərdi və yerini "Biliyə əsaslanan sistemlər"ə, "Ağıllı Sistemlər"ə verdi. Süni intellekt nitq və üz tanıma kimi yeni texnologiyalardan istifadə edə bilər.

Süni intellektə əsaslanan sistemlərin təchiz edilməsi üçün daha çox vəsait tələb olunur. Həmçinin, süni intellektə əsaslanan sistemin nasazlığının aradan qaldırılması üçün böyük maliyyə vəsaiti tələb olunur və bu nasazlıq vaxtında aradan qaldırılmadıqda müəssisənin bütün maliyyə sistemində xaosun yaranmasına səbəb olur.

Bütün idarəetmə funksiyalarının süni intellektə ötürülməsi getdikcə mühasibin məsuliyyətinin azalmasına gətirib çıxaracaqdır. Bu isə Peşəkar Kodeksə zidd olan müəyyən

momentlərin ortaya çıxmasına səbəb ola bilər. Ona görə də ultimatum mühasibə həvalə edilməlidir. Süni intellekt rutin komandaları yerinə yetirir. Bu səbəbdən də, mühasib bu qabaqcıl texnologiyaları mənimsəməklə bərabər uzaqgörənliyi, analitik düşüncə və ünsiyyət qabiliyyətini inkişaf etdirməlidir. Mühasiblər süni intellektin tətbiqinə məhdudiyət deyil, fürsət kimi baxmalıdırlar. Süni intellektə mühasiblərin işini əlindən alan bir “canavar” kimi deyil, əksinə mühasiblərin çevikliklərini tədricən artıran və ənənəvi mühasibat heyətindən idarəedici, yüksək analitikliyə sahib mühasibat heyətinə reformasiya edən vasitə kimi baxmaq daha məntiqlidir.

Nəticə

Aparılan tədqiqatın əsas nəticəsi olaraq qeyd edə bilərik ki, mühasiblər ləğv etmə böhranından qalib çıxmaq üçün özlərini çox yönlü inkişaf etdirməlidirlər. Müasir dövr artıq bu peşə sahiblərindən yüksək analitiklik, pragmatik yanaşma və çeviklik tələb edir. Mühasiblərin Peşə Kodeksini bu tələblər altında yenidən nəzərdən keçirmək lazım gələcəkdir. Texnologiya öz-özlüyündə gələcəyə apara bilməz, təsərrüfat subyektərinə fərdi təcrübələrinə əsasən işlərin fasiləsizliyini təmin etməyə, qərarlar qəbul etməyə kömək edir.

Süni intellekt həm də maliyyə məlumatlarının real vaxt rejimində monitorinqini və təhlilini təklif etməklə tənzimləyicilərə uyğunluq, risklərin idarə edilməsi və auditdə kömək edə bilər. Mühasibat süni intellekt sayəsində dəyişir, çünki daha strateji, dəqiq və səmərəli olur. Mühasibat uçotunda süni intellektin gələcək inkişafının daha yaradıcı olacağı gözlənilir.

Bu sahədə xüsusi bilik və bacarıqlara tələbat əsas maneələrdən biridir. Mühasiblər süni intellektdən faydalanmaq üçün məlumat analitikasını və maşın öyrənmə bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər.

Mühasibat uçotu nəzəriyyəsi və praktikasına dair biliklərə əlavə olaraq, mühasibat istedadları geniş spektrin mərkəzi kimi kapitalın idarə edilməsi, daxili nəzarət, idarəetmə, vergitutma, maliyyə, sığorta və mühasibat uçotuna nəzarət təcrübəsində də bacarıqlara malik olmalıdırlar. Kompüterlər heç vaxt liderlik, empatiya və yaradıcılıq kimi unikal insan keyfiyyətlərini əvəz etməyəcək.

ƏDƏBİYYAT

- Aydın, Sinan (2007). Muhasebe Eğitiminin İşletme Beklentilerini Karşılama Derecesinin Ölçülmesi ve Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartlarına Uygunluğunun Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe-Finansman Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Baldwin, A., Brown, C.E. & Trinkle, B.S. (2006). Opportunities for artificial intelligence development in the accounting domain: the case for auditing', Intelligent Systems in Accounting, Finance and management. 14.
- Dilek, S., Çakır, H. & Aydın, M. (2015). Applications of artificial intelligence techniques to combating cyber-crimes: A review. International Journal of Artificial Intelligence & Applications (IJAA).
- Ertürk, Cihat (2006). Muhasebecilik ve Mali Müşavirlik Mesleğinin Vizyonu, http://www.cihaterturk.com/yazilar_haber_oku.php?haber_id=2 (Erişim Tarihi: 28.02.2012).
- Ezeribe, C. (2019). Artificial Intelligence (AI) and the Accountancy Profession: The Threats Of Obsolescence.
- Greenman, C. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on the accounting profession. Journal of Research in Business, Economics and Management (JRBEM).
- Griffin, O. (2016). How artificial intelligence will impact accounting. <https://www.pwc.com/us/en/industries/financial-services/researchinstitute/top-issues.html>

- ICAEW 2018 Artificial Intelligence And The Future Of Accountancy ISBN 978-1-78363-816-1 TECPLN16345 09/18
- PwC (2018). Top financial services issues of 2018.
- Stancheva-Todorova, E.P. (2018). How Artificial Intelligence Is Challenging Accounting Profession. *Journal of International Scientific Publications* 1314-7242, Volume 12.
- Uyar, Süleyman (2006). Bilgi Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Mesleğine Etkileri, *Bilgi Ekonomisi*, Editör: Nihal Kargı, Ekin Kitabevi, www.suleymanuyar.com.tr/yayinlar/k1.doc (Erişim Tarihi: 25.02.2012).
- Zemankova, A. (December 2019). Artificial intelligence in audit and accounting: development, current trends, opportunities and threats-literature review. In 2019 international conference on control, artificial intelligence, robotics & optimization (ICCAIRO). IEEE, pp 148–154

